

Specjalne świadczenia nieskładkowe (renta socjalna, rodzicielskie świadczenie uzupełniające, świadczenie uzupełniające dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji)

Special non-contributory benefits
(social pension, parental supplementary old-age benefit,
supplementary benefit for persons incapable of independent existence)

HANNA ZALEWSKA, IZABELA TOMCZYK

Zakład Ubezpieczeń Społecznych / Social Insurance Institution in Poland (ZUS)*
e-mail:

Summary: *The text presents statistical data on special non-contributory benefits functioning in the Polish social security system, namely: social pension, parental supplementary old-age benefit and supplementary benefit for persons incapable of independent existence.*

Key words: *special non-contributory benefits, social pension, parental supplementary old-age benefit, supplementary benefit for persons incapable of independent existence*

Streszczenie: *Tekst prezentuje dane statystyczne dotyczące specjalnych świadczeń nieskładkowych funkcjonujących w polskim systemie ubezpieczeń społecznych, a mianowicie: renty socjalnej, rodzicielskiego świadczenia uzupełniającego oraz świadczenia uzupełniającego dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji.*

Słowa kluczowe: *specjalne świadczenia nieskładkowe, renta socjalna, rodzicielskie świadczenie uzupełniające, świadczenie uzupełniające dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji*

Wstęp

Od wielu lat w Unii Europejskiej obserwowany jest rozwój regulacji określanych mianem specjalnych nieskładkowych świadczeń pieniężnych. Świadczenia te wypłacane są na podstawie prawa krajowego. Mają one cechy zarówno systemu ubezpieczenia społecznego, jak i pomocy społecznej. Są one uzupełnieniem dla świadczeń z systemu zabezpieczenia społecznego i pomocy społecznej. Ich celem jest dostarczenie minimalnych środków utrzymania.

Również w polskim systemie ubezpieczenia społecznego funkcjonują takie specjalne nieskładkowe świadczenia pieniężne. Są to:

renta socjalna, rodzicielskie świadczenie uzupełniające oraz świadczenie uzupełniające dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji.

Renta socjalna

Renta socjalna wypłacana jest na podstawie ustawy z dnia 27 czerwca 2008 r. o rencie socjalnej¹. Świadczenie to przysługuje osobie pełnoletniej całkowicie niezdolnej do pracy z powodu naruszenia sprawności organizmu, które powstało:

- przed ukończeniem 18 roku życia,
- w trakcie nauki w szkole lub w szkole wyższej – przed ukończeniem 25 roku życia,

* ul. Szamocka 3/5; 01-748 Warszawa, tel. +48 22 667 17 81

¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1300 z późn. zm.

– w trakcie studiów doktoranckich lub aspirantury naukowej.

Do końca grudnia 2021 r. prawo do renty socjalnej ulegało zawieszeniu za miesiąc, w którym zostały osiągnięte przychody w łącznej kwocie wyższej niż 70% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia za kwartał kalendarzowy, ostatnio ogłoszonego przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego do celów emerytalnych.

Od 1 stycznia 2022 r., jeśli przychód będzie wyższy niż 70% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia za kwartał kalendarzowy, ale nie przekroczy 130% tej kwoty, renta socjalna jest zmniejszana. Dopiero gdy przychód przekroczy 130% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia, renta jest zawieszana

Od 1 czerwca 2018 r. renta socjalna przysługuje w wysokości najniższej renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy.

Zakład Ubezpieczeń Społecznych oraz inne organy rentowe przejęły wypłatę rent socjalnych od października 2003 r. Wcześniej była ona wypłacana przez ośrodki pomocy społecznej.

Na przestrzeni 19 lat liczba rent socjalnych systematycznie rosła – w 2003 r. przeciętna miesięczna liczba rent socjalnych wynosiła 235,5 tys., a w 2021 r. – 289,4 tys., tj. o prawie 23% więcej.

W grudniu 2021 r. liczba osób pobierających renty socjalne wyniosła 289,9 tys., a kwota wypłat w 2021 r. – 4,3 mld zł. Na przestrzeni ostatnich 5 lat liczba rent socjalnych nieznacznie wzrosła – o 3,7% w stosunku do grudnia 2017 r. i o 0,2% w stosunku do grudnia 2020 r. Liczba wniosków o przyznanie renty socjalnej kształtuje się na poziomie kilkunastu tysięcy rocznie. Rocznie wydaje się 8–9 tys. decyzji przyznających rentę socjalną. W 2021 r. przeciętna miesięczna liczba zawieszonych rent socjalnych wyniosła 2,2 tys.

Wśród osób pobierających renty socjalne nieznacznie przeważają mężczyźni – w grudniu 2020 r. stanowili oni 55,2% tej populacji. Średni wiek osób pobierających renty socjalne wynosił w grudniu 2020 r. 39 lat (37,9 roku dla mężczyzn i 40,4 roku dla kobiet). Ponad połowa osób pobierających renty socjalne to osoby w wieku 39 lat i mniej.

Tabela 1. *Przeciętna miesięczna liczba rent socjalnych, kwota wypłat oraz przeciętna miesięczna wypłata renty socjalnej w latach 2003–2021**

Lata	Przeciętna miesięczna liczba w tys.	Kwota wypłat w roku w tys. zł	Przeciętna miesięczna wypłata w zł
X–XII 2003	235,5	330 635,7	467,98
2004	239,5	1 368 413,7	476,22
2005	238,4	1 367 524,2	478,11
2006	236,2	1 424 286,2	502,50
2007	238,2	1 442 918,0	504,72
2008	240,5	1 527 365,3	529,13
2009	244,4	1 643 161,1	560,28
2010	248,2	1 747 021,7	586,46
2011	252,0	1 830 076,7	605,18
2012	259,8	2 080 214,9	667,15
2013	265,1	2 199 640,4	691,48
2014	269,0	2 267 271,7	702,29
2015	272,4	2 385 124,7	729,66
2016	275,9	2 427 272,4	733,19
2017	278,3	2 745 494,1	822,04
2018	280,5	3 197 536,3	949,84
2019	283,2	3 657 226,2	1 076,01
2020	286,8	4 043 321,4	1 174,69
2021	289,4	4 274 282,8	1 230,68

* Łącznie z wypłacanymi przez jednostki ZUS, które realizują umowy międzynarodowe i z rentami wypłacanymi przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministerstwo Obrony Narodowej, Ministerstwo Sprawiedliwości. W przypadku zbiegu uprawnień do renty socjalnej z rentą rodzinną – bez kwoty renty rodzinnej.

Źródło: dane Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

Tabela 2. *Struktura osób pobierających renty socjalne wypłacane przez ZUS – stan w grudniu 2020 r.*

Wiek w grudniu 2020 r.	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
	w odsetkach		
Ogółem	100,0	55,2	44,8
	100,0	100,0	100,0
19 lat i mniej	2,7	3,0	2,3
20–24	10,1	10,8	9,1
25–29	12,1	12,9	11,2
30–34	14,3	15,0	13,4
35–39	18,9	19,7	18,1
40–44	14,8	14,9	14,8
45–49	9,6	9,2	10,0
50–54	5,7	5,2	6,3
55–59	4,2	3,6	4,9
60–64	3,5	3,0	4,1
65 lat i więcej	4,1	2,7	5,8
Średni wiek w latach	39,0	37,9	40,4

Źródło: dane Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

Rodzicielskie świadczenie uzupełniające

Rodzicielskie świadczenie uzupełniające to świadczenie, które gwarantuje dochód z tytułu pełnienia obowiązków rodzicielskich i wychowania więcej niż czwórki dzieci. Świadczenie to ma na celu wsparcie osób, którym z powodu wychowywania licznego potomstwa nie udało się zgromadzić uprawnień emerytalnych zapewniających co najmniej minimalną emeryturę. Świadczenie to reguluje ustawa z 31 stycznia 2019 r.²

Rodzicielskie świadczenie uzupełniające przysługuje:

- matce, która ukończyła 60 lat, urodziła i wychowała lub wychowała co najmniej czworo dzieci oraz nie posiada dochodu zapewniającego niezbędne środki utrzymania,
- ojcu, który ukończył 65 lat, w przypadku śmierci matki dzieci lub porzucenia przez

nią dzieci albo w przypadku długotrwałego zaprzestania przez nią wychowywania dzieci – wychował co najmniej czworo dzieci oraz nie posiada dochodu zapewniającego niezbędne środki utrzymania.

Warunek urodzenia i wychowania lub wychowania dziecka dotyczy dziecka własnego, dziecka współmałżonka, dziecka przysposobionego lub dziecka przyjętego na wychowanie w ramach rodziny zastępczej, z wyjątkiem rodziny zastępczej zawodowej.

W przypadku braku prawa do emerytury lub renty świadczenie przysługuje w wysokości najniższej emerytury. W przypadku pobierania emerytury lub renty w kwocie niższej niż najniższa emerytura świadczenie stanowi dopełnienie jej wysokości do wysokości najniższej emerytury.

Rodzicielskie świadczenia uzupełniające wypłacane są od marca 2019 r.

Tabela 3. *Przeciętna miesięczna liczba rodzicielskich świadczeń uzupełniających, kwota wypłat oraz przeciętna miesięczna wypłata rodzicielskiego świadczenia uzupełniającego w latach 2019–2021**

Rok	Przeciętna miesięczna liczba w tys.	Kwota wypłat w tys. zł	Przeciętna miesięczna wypłata w zł
2019	40,5	292 953,8	723,66
2020	52,3	427 350,1	680,69
2021	54,7	461 722,7	703,76

* Łącznie z wypłacanymi przez jednostki ZUS realizującymi umowy międzynarodowe.

Źródło: dane Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

² Dz.U. z 2019 r. poz. 303 z późn. zm.

Tabela 4. *Liczba osób pobierających rodzicielskie świadczenia uzupełniające wypłacone w grudniu 2021 r. według płci i wieku – stan w grudniu 2021 r.*

Wiek w latach	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
Ogółem	55 529	84	55 445
60–69	41 018	50	40 968
70–79	12 300	30	12 270
80–89	2 066	3	2 063
90 i więcej	145	1	144
Średni wiek w latach	67,4	69,2	66,6

Źródło: dane Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

Tabela 5. *Liczba osób pobierających rodzicielskie świadczenia uzupełniające według liczby dzieci w grudniu 2021 r.*

Liczba dzieci	Liczba osób pobierających świadczenia
Ogółem	55 529
4 dzieci	30 404
5 dzieci	12 612
6 dzieci	6 080
7 dzieci	3 027
8 dzieci	1 621
9 dzieci	799
10 dzieci	451
11 dzieci	261
12 dzieci	136
13 i więcej dzieci	138

Źródło: dane Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

W grudniu 2021 r. wypłacono rodzicielskie świadczenia uzupełniające (RSU) dla 55,5 tys. osób, tj. o 11% więcej niż w grudniu 2019 r. i o 2,4% więcej niż w grudniu 2020 r. Kwota wypłat rodzicielskich świadczeń uzupełniających wyniosła w 2021 r. 461,7 mln zł, tj. o 8,0% więcej niż w 2020 r. Liczba wniosków o RSU w 2021 r. wyniosła 7,0 tys., a wydano 5,3 tys. decyzji przyznających to świadczenie.

Rodzicielskie świadczenie uzupełniające może być samoistnym świadczeniem albo świadczeniem dopełniającym. Spośród osób, którym w grudniu 2021 r. wypłacono RSU, 17,8 tys. (32,1%) otrzymało go jako samoistne świadczenie i wypłacono je w pełnej wysokości 1250,88 zł, natomiast 37,7 tys. (67,9%) wypłacono je łącznie ze świadczeniem emerytalno-rentowym.

Spośród osób pobierających w grudniu 2021 r. to świadczenie 99,9% stanowiły kobiety; mężczyzn odnotowano zaledwie 84.

Przeciętna wypłata rodzicielskiego świadczenia uzupełniającego wyniosła w grudniu 2021 r. 702,38 zł i stanowiła 123,4% świadczenia emerytalno-rentowego, przy którym było wypłacane.

Ponad połowa świadczeniobiorców posiada czworo dzieci (54,8%). Liczną grupę stanowią też osoby posiadające pięcioro dzieci (22,7%).

Średni wiek osób pobierających rodzicielskie świadczenia uzupełniające wynosił w grudniu 2021 r. 67,4 roku (69,2 roku dla mężczyzn i 66,6 roku dla kobiet).

Najliczniejszą grupę osób pobierających rodzicielskie świadczenia uzupełniające stanowiły osoby w wieku 60–64 lata – 41,1% ogólnej liczby świadczeniobiorców. Liczną grupę stanowiły również osoby w wieku 65–69 lat, których udział wynosił 32,5%. Świadczeniobiorcy z tych dwóch grup wiekowych stanowili blisko 75% ogólnej liczby osób pobierających te świadczenia.

Struktury osób pobierających rodzicielskie świadczenia uzupełniające według wieku, wysokości i liczby dzieci przedstawiają tabele 4 i 5.

Świadczenie uzupełniające dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji

Ryzyko niesamodzielnosci nie jest ryzykiem objętym zabezpieczeniem społecznym, wymienionym w katalogu ryzyk socjalnych zawartym w Konwencji nr 102 MOP dotyczącej minimalnych norm zabezpieczenia społecznego³. Jednak w niektórych krajach członkowskich Unii Europejskiej ryzyko to funkcjonuje w prawie krajowym związanym z opieką

³ Dz.U. z 2005 r. nr 93 poz. 775.

długoterminową i ubezpieczeniem pielęgnacyjnym (np. Niemcy).

W Polsce ryzyko to zostało wprowadzone do ustawodawstwa krajowego ustawą z dnia 31 lipca 2019 r. o świadczeniu uzupełniającym dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji⁴.

Świadczenie uzupełniające dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji (500+) przysługuje osobie, która:

- ukończyła 18 lat,
- jest niezdolna do samodzielnej egzystencji, a niezdolność ta została stwierdzona orzeczeniem o niezdolności do samodzielnej egzystencji lub orzeczeniem o całkowitej niezdolności do pracy i niezdolności do samodzielnej egzystencji lub orzeczeniem o całkowitej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym i niezdolności do samodzielnej egzystencji lub orzeczeniem o całkowitej niezdolności do służby i niezdolności do samodzielnej egzystencji,
- nie jest uprawniona do emerytury ani renty, nie ma ustalonego prawa do innego świadczenia pieniężnego finansowanego ze środków publicznych, np. zasiłku stałego albo zasiłku okresowego (warunek nie dotyczy jednorazowych świadczeń) ani nie jest upraw-

niona do świadczenia z zagranicznej instytucji właściwej do spraw emerytalno-rentowych, albo

- jest uprawniona do tych świadczeń (emerytury, renty albo innych świadczeń pieniężnych finansowanych ze środków publicznych, łącznie z kwotą wypłacaną przez zagraniczną instytucję właściwą do spraw emerytalno-rentowych), ale ich łączna wysokość brutto nie przekraczała w grudniu 2021 r. 1772,08 zł.

Świadczenia uzupełniające dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji wypłacane są od października 2019 r. przez wszystkie organy rentowe, tj. Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego i resorty mundurowe.

W 2021 r. przeciętnie miesięcznie wypłacano 584,4 tys. świadczeń uzupełniających dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji, tj. 3,5 razy więcej niż w 2019 r. Kwota wypłat tych świadczeń w 2021 r. wyniosła 3,3 mld zł. Spośród wszystkich organów rentowych najwięcej świadczeń uzupełniających wypłaca ZUS (w 2021 r. udział ten wynosił 66,3%). Średnio najwyższe świadczenia uzupełniające wypłacane są przez KRUS – w 2021 r. przeciętna miesięczna wysokość świadczeń uzu-

Tabela 6. *Świadczenia uzupełniające dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji wypłacane przez ZUS, KRUS i resorty mundurowe*

Okres	Przeciętna miesięczna liczba w tys.	Kwota wypłat w roku w tys. zł	Przeciętna miesięczna wypłata w zł
X–XII 2019	168,5	349 303,8	691,01
2020	518,1	3 414 292,9	549,17
2021	584,4	3 321 131,3	473,58
z tego:			
wypłacane przez ZUS			
X–XII 2019	110,4	230 729,7	696,63
2020	349,7	2 170 505,5	517,24
2021	387,4	2 113 553,0	454,66
wypłacane przez KRUS			
X–XII 2019	57,3	117 358,9	682,82
2020	166,7	1 233 468,0	616,58
2021	195,0	1 195 956,9	511,01
wypłacane przez resorty mundurowe			
X–XII 2019	0,8	1 215,2	506,33
2020	1,7	10 319,4	505,85
2021	2,0	11 621,4	484,23

Źródło: dane Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

⁴ Dz.U. z 2019 r. poz. 1622 ze zm.

Tabela 7. *Struktura osób pobierających świadczenia uzupełniające wypłacane przez ZUS – stan w grudniu 2020 r.*

Wiek w grudniu 2020 r.	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
	w odsetkach		
Ogółem	100,0	38,3	61,7
	100,0	100,0	100,0
19 i mniej	1,3	2,1	0,8
20–24	4,0	6,4	2,6
25–29	4,6	7,0	3,0
30–34	4,7	7,2	3,2
35–39	5,0	7,7	3,3
40–44	4,9	7,3	3,4
45–49	4,4	6,5	3,1
50–54	4,3	6,1	3,1
55–59	5,3	7,3	4,1
60–64	7,9	10,8	6,1
65–69	7,5	7,3	7,7
70–74	8,4	6,8	9,3
75–79	8,8	5,5	10,9
80 lat i więcej	28,9	12,0	39,4
Średni wiek w latach	63,3	53,8	69,2

Źródło: dane Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

pełniających wypłacanych przez KRUS wynosiła 511,01 zł, a średnio najniższe przez ZUS – 454,66 zł.

W grudniu 2021 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych wypłacił 390,1 tys. świadczeń uzupełniających dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji, tj. ponad 2 razy więcej niż w grudniu 2019 r. i o 0,1% mniej niż w grudniu 2020 r. Kwota wypłat świadczeń uzupełniających dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji wyniosła w 2021 r. 2,1 mld zł, tj. o 2,6% mniej niż w 2020 r.

W grudniu 2021 r. 93,4% świadczeń uzupełniających dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji wypłacanych było w zbiegu z innym świadczeniem.

Spśród osób pobierających w grudnia 2020 r. świadczenia uzupełniające dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji 61,7% stanowiły kobiety. Przeciętna wypłata tego świadczenia wyniosła w grudniu 2021 r. 466,58 zł.

Średni wiek osób pobierających świadczenia uzupełniające dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji wynosił w grudniu 2020 r. 63,3 roku (53,8 roku dla mężczyzn i 69,2 roku dla kobiet). Osoby w wieku 65 lat i więcej stanowią ponad połowę osób pobie-

rających świadczenia uzupełniające dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji.

Podsumowanie

Przeciętnie miesięcznie w 2021 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych – oprócz 7,8 mln emerytur i rent – wypłacił 289,4 tys. rent socjalnych, 387,4 tys. świadczeń uzupełniających dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji oraz 54,7 tys. rodzicielskich świadczeń uzupełniających. Kwota wymienionych wyżej świadczeń nieskładkowych wypłaconych w 2021 r. wyniosła 6,8 mld zł, co stanowiło 2,7% kwoty wypłat emerytur i rent.

Dane Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z okresu prawie 20 lat pokazują, że liczba rent socjalnych stale rośnie. Natomiast rodzicielskie świadczenia uzupełniające i świadczenia uzupełniające dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji to nowe świadczenia w polskim systemie ubezpieczeń społecznych. Wypłacane są dopiero od niespełna 3 lat. Jednak mimo krótkiego okresu funkcjonowania tych świadczeń dane ZUS wskazują także na wzrost ich przyznawania i wypłaty (ponad trzykrotnie w stosunku do 2019 r.).